

obdobja okoli leta 1900 in druge voščilnice iz obdobja okoli leta 1900 do leta 1960.

Razstavo je budno spremljal poštar v uniformi Pošte Slovenije, razstavljeni pa so bili tudi ovitki prvega dne, ki jih izdaja Pošta Slovenije.

Ob razstavi je izšel tudi katalog. Uvodnik je napisala direktorica dr. Slavica Tovšak. V nadaljevanju je avtorica razstave Sabina Lešnik predstavila voščilnice v gradivu Pokrajinskega arhiva Maribor in opisala simboliko obravnavanih praznikov. V katalogu je objavljenih tudi 23 reprodukcij razstavljenega gradiva.

Leopold Mikec Anberšek

Emica Ogrizek, Sodni register Okrožnega sodišča Maribor 1898–1941: Trgovski register, Pokrajinski arhiv Maribor, Inventarji 12/2, Maribor 2006, 564 strani

Pokrajinski arhiv v Mariboru je izdal drugi del inventarja sodnega registra z zavidanja vrednim obsegom. Prav tako kot njegov predhodnik zajema obdobje od leta 1898 do druge polovice štiridesetih let prejšnjega stoletja. Obsežno delo je napisala Emica Ogrizek, ki je dokazala, da je ni strah listanja po debelih in zaprašenih straneh sodnih registrov. V prejšnji predstavitvi je bila že omenjena bogata vsebina registrov, ki raziskovalcu kot na pladnju posreduje gospodarsko preteklost naše države v različnih zgodovinskih obdobjih, podjetnost in sposobnost prednikov, ki so postavili temelje poznejšemu družbenemu razvoju.

Tudi v drugem delu nas avtorica seznaja z osnovnimi pojmi sodnega registra, ki so nujno potrebni za razumevanje tovrstnega gradiva. Opredeljuje pojme trgovec kot nosilec menjave blaga, avstrijski in jugoslovanski trgovski zakonik, ki ureja status trgovcev ter njihova medsebojna razmerja, družba kot povezava več oseb pod skupno firmo, družbena pogodba, ki je dogovor med družabniki, konkurz ali stečaj kot postopek ob prezadolženosti gospodarskega obrata in prisilna poravnava kot poskus sporazuma med upnikom in prezadolžencem.

Trgovski registri Okrožnega sodišča Maribor so bili, tako kot preostali registri tega sodišča, nastavljeni šele po letu 1898. Do tega leta, kot je bilo omenjeno že v prvem delu, Maribor ni imel svojega okrožnega sodišča. Naj omenimo še enkrat, da je sodno pristojnost nad tem delom Slovenije imelo okrožno sodišče v Celju kot drugostopenjsko sodišče. Višje instance so delovale zunaj današnjega slovenskega ozemlja – višje sodišče v Gradcu in vrhovno na Dunaju. Ker so spadali sodni registri v pristojnost

okrožnih sodišč, so se vsa podjetja, firme, pozneje pa še zadrage in drugi, vpisovali v trgovski in združni register celjskega okrožnega sodišča. Postopek prepisovanja v nove registre je avtorica obravnavala že v prvem delu, zato mu tu ni posvečala pozornosti.

Spisi so dobili v Mariboru novo oznako, ki se je ujemala z oznako v glavni knjigi, na spisih pa je še vedno vidna oznaka celjskega okrožnega sodišča. Po letu 1918 so bili še vpisi trgovskih subjektov iz Mežiške doline in Prekmurja. Spisovnega gradiva iz Avstrije je malo, iz Madžarske pa nič.

Inventar bi moral biti zaključen z letom 1941, vendar težko nasilno prekinemo tok dogajanja, ki mu sledimo v gradivu. Nemška okupacija predstavlja posebno poglavje v vodenju registrov. Ukinjeni sta bili obe registrski sodišči, tako v Mariboru kot tudi v Murski Soboti. Nemci so ustanovili svoja sodišča z izpostavami v manjših sodnih okrajih. Nastavili so nove registre. Vpisi so se pojavljali od leta 1942 naprej. Do tega leta so vpisovali spremembe še v stare registre. Predvsem so bile to zadeve, ki so se navezovala na zaplembo slovenskega premoženja. Za vsak sodni okraj so vodili svoj register, ta pa je dobil ime po njemu npr. Pettau HRA 5. Zanimivo je primerjati te vpise z vpisi, ki jih je nova jugoslovanska oblast naredila po letu 1945. Med okupacijo je okupator tisti, ki je zaplenil slovensko premoženje, v povojni Jugoslaviji, pa nova oblast. Enaka zgodba se je ponovila



tudi v rudarskih knjigah – zasebna lastnina je hitro menjala lastnike, seveda v skladu z oblastnikom, ki je imel tisti trenutek vajeti v svojih rokah. Sodne registre za Prekmurje so vodili v Szombathelyju in Zalaegerszegu. Registri so ohranjeni, del sodnih spisov pa nikoli ni bil vrnjen.

Trgovski registri so bili javne knjige s podatki o podjetjih, njihovih pravnih značilnostih, obliki organiziranosti, njihovih lastnikih, pravnih spremembah ipd. Zanje je bilo značilno, da so bili javni in vsem dostopni. Pravno sta obliko in vsebino registrov urejala trgovski zakon iz leta 1862 in uredba o vpeljavi in vodenju trgovskega registra iz leta 1863. V trgovski register so vpisovali več vrst podjetij (firm), in sicer firme posameznih trgovcev, javne trgovske družbe, komanditne družbe, akcijske družbe (delniške), komanditne družbe na akcijo in družbe z neomejeno zavezo. Leta 1906 je sledil še nov zakon o družbah z omejeno odgovornostjo.

Trgovski register je torej drugi, obširnejši del gradiva registrskega sodišča. Obsega več glavnih knjig. V različnih obdobjih delovanja so trgovske registre različno označevali, seveda v skladu z njihovo vsebino. Z vsakim novim zakonom so se oznake glavnih knjig spremenile. Leta 1898 sta sodni register predstavljali dve knjigi – ena je imela oznako Einz-Einzelfirmen (Pos), vanjo so vpisovali trgovce posameznike, druga pa Ges-Gesellschaften, vanjo so vpisovali družbe. Zaradi razvoja trgovske dejavnosti in širitve novih oblik trgovskega združevanja so obstajali po letu 1908 trije registri. Prvi nosi oznako A. Vanj so vpisovali posamezne trgovce, javne ter komanditne družbe. V drugega – z oznako B – pa so vpisovali delniške in komanditne družbe, ki so temeljile na delnicah. V zadnjega, tistega z oznako C so vpisovali družbe z omejeno zavezo. V Inventarju najdemo tudi trgovske registre Okrožnega sodišča Murska Sobota. Vedeti moramo, da je bilo to sodišče ustanovljeno šele leta 1938 in je opravljalo tudi posle trgovskega sodišča. Po vojni njegovo poslovanje ni bilo več obnovljeno, registri pa so bili po vojni odisejati priključeni okrožnemu sodišču v Mariboru. Poleg osnovnih oznak imajo še začetnico MS. Po letu 1942 so bile ohranjene oznake A in B za glavne knjige, za spisovno gradivo pa 9 HRA za trgovce posameznike, javne in komanditne družbe in 9 HRB za delniške družbe.

Firme pa ni bilo treba priglasiti za vpis v trgovski register vsem trgovcem. To so morali storiti le tisti, ki so plačevali enoletni pridobitveni davek v višini vsaj 120 dinarjev v krajih z več kot 10.000 prebivalci, v krajih z 10.000 prebivalci vsaj 80 din ter v krajih z manj kot 10.000 prebivalci vsaj 50 din (podatki za trideseta leta dvajsetega stoletja). Da so trgovci prijavili firmo za vpis v register, je poskrbelo sodišče po uradni poti. O zneskih obrtnopridobitvenega davka je

sodišče izvedelo iz podatkov, ki so jih trgovskemu registru pošiljale vsak mesec davčne oblasti. Prijava za vpis v trgovski register je morala biti podana pisno ali ustno, in sicer pri tistem trgovskem sodišču, v okolišju katerega je imelo podjetje svoj sedež. Vsi vpisi so morali biti objavljeni v Uradnem listu. Pozneje so objavljali vpise le, če so se z vpisom spremenile navedene točke. Pri vpisu družbe z omejeno zavezo so morali poslati prepise prijave prilog finančni prokuraturi. Za to je obstajala posebna pristojbina.

Če se malo poigramo s številkami, je vseh vpisov v posamezne trgovske registre približno 2.658. Največ vpisov zasledimo v registrih Einz I in Ges I, v vsakem po okoli 300, preostalih pa med 30 in 100. Pri vsakem vpisu je avtorica označila nivo popisa, naziv in sedež posameznega trgovskega subjekta, obstoj gradiva, kratko zgodovino firme ali posameznika, povezave z preostalimi registri, količine spisovnega gradiva ter številko tehnične enote.

Inventar vsebuje tudi krajevno kazalo. Hiter pogled nam pokaže, od kod so bili posamezni trgovski subjekti in do kod so segali njihovi poslovni stiki. Odličen pripomoček je tudi kazalo v trgovski register vpisanih pravnih oseb, saj skrajša dolgotrajno listanje po debelih knjigah. Poznavanje imena trgovca ali družbe nam olajša iskanje.

Povojna zgodovina je pometla s trgovskimi sodišči in njihove naloge prenesla na upravne organe, predvsem zaradi prenosa lastnine v splošno ljudsko premoženje. Z uničenjem zasebne pobude, predvsem pa zasebnega kapitala, se je nadzor prenesel na zvezne in republiško ministrstvo za finance, pozneje na okrajne ljudske odbore, leta 1954 pa so pravico do registracije prenesli na okrožna gospodarska sodišča. Kontinuiteti posameznih firm ni več možno slediti tako kot pri starih registrih.

Ob prebiranju inventarja se mi utrne misel, da je uspelo Pokrajinskemu arhivu v Mariboru prevzeti zelo dobro ohranjeno gradivo, čeprav je tok zgodovine ubiral včasih čudne poti. Jedro gradiva in vse pozneje pridružene enote iz Koroške in Prekmurja so dobro ohranjene, za celjsko registrsko sodišče pa tega ne moremo trditi. V osnovi vsak vpis v register podpira spis. Čeprav najdemo del gradiva pri naslednikih trgovskih subjektov, ki so včasih v drugi obliki in pod drugim imenom delovali še vse do časa tranzicije in še dlje, ali v fondih ministrstev za gospodarstvo v državnem arhivu, moram poudariti, da je primarno gradivo tisto, ki pritegne raziskovalca. Želja vsakega uporabnika in raziskovalca je, da bi na enem mestu našel in osvojil zgodbo, ki je zapisana v uradnem dokumentu in ne vzbuja dvoma o resničnosti pričevanj.

Metka Bukošek